

## **Gehavende stad**

Muziek en literatuur in Rotterdam van 1960 tot nu



Erik Brus en Fred de Vries

# Gehavende stad

Muziek en literatuur in Rotterdam  
van 1960 tot nu

Lebowski Publishers, Amsterdam 2012

De auteurs ontvingen voor het schrijven van dit boek een subsidie van de Gemeente Rotterdam, dienst Kunst en Cultuur.

Voor deze uitgave is gebruikgemaakt van origineel fotomateriaal, waarbij optimale beeldkwaliteit is nagestreefd.

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden van het fotomateriaal te achterhalen. Mochten personen of instanties desondanks van mening zijn dat fotorechten zijn geschonden, dan kunnen zij zich wenden tot de uitgever.

© Erik Brus en Fred de Vries, 2012

© Lebowski Publishers, Amsterdam 2012

Omslagontwerp: Dog and Pony

Typografie: Perfect Service, Schoonhoven

Foto's auteurs: © Henk Pasma (Erik Brus) / © Elles van Gelder (Fred de Vries)

ISBN 978 90 488 1504 3

NUR 300

[www.gehavendestad.nl](http://www.gehavendestad.nl)

[www.lebowskipublishers.nl](http://www.lebowskipublishers.nl)

Lebowski Publishers is een imprint van Dutch Media Uitgevers bv



# Inhoud

## Introductie 7

### Hoofdstuk 1

- Inleiding – De Fles 13
- C.B. Vaandrager 1 15
- ‘Jazz is, jazz blijft’ 46
- Asfaltjeugd vindt zijn beat 73
- Rotterdam heeft een ziel 93
- Cold Turkey Press 101
- Riekus Waskowsky: hier sta ik, geloof ik 110

### Hoofdstuk 2

- Inleiding – Eksit 123
- C.B. Vaandrager 2 125
- De raketaanval van punk 148
- Loesberg: aanvallend verdedigen 181

### Hoofdstuk 3

- Inleiding – Parkzicht 197
- C.B. Vaandrager 3 199
- Rotterdam danst 211
- Frans Vogel: iemand die weet wat er te koop is 237

### Hoofdstuk 4

- Inleiding – Nighttown 251
- C.B. Vaandrager 4 253
- Hiphopstad Rotterdam 259
- A. Moonen: vieste schrijver of groot stilist 278
- Ruimte in de stad: de soundscapes van Michel Banabila 302

## **Hoofdstuk 5**

Inleiding – Rotown 315

C.B. Vaandrager 5 317

Mark Ritsema's rauwe viering van het leven 326

Dat teringbusje van The Kik 342

Het stuurse van Rats on Rafts 354

Aladdin Sane 368

## **Verantwoording 375**

## **Bronnen 377**

## **Selectieve bibliografie 381**

## **Selectieve discografie 385**

## **Register 391**

## Introductie

Het duurt slechts een paar seconden voordat de eerste fluiten landen op zijn zwarte colbert. Met een mengeling van onbegrip en verontwaardiging kijkt hij de zaal in. Maar hij laat zich niet uit het veld slaan. Jules Deelder staat op woensdagavond 26 december 1979, tweede kerstdag, op een laag podium in het stampvolle punkhonk Kaasee waar die avond het Rock Against Religion festival plaatsvindt. De Rotterdamse dichter heeft voor de gelegenheid een kort verhaal uit 1969 gekozen, 'Het Mirakel van Mosterd'. Dom idee. Te lang, te gecompliceerd. Deelder leest op de bekende knauwende toon: '... de proclamatie eindigt met de belofte dat Hare Majesteit in geval van duidelijk aantoonbare onregelmatigheden niet zal aarzelen op een grondig onderzoek aan te dringen bij de daartoe gerechtigde instanties...'

Langzaam maar zeker wordt hij overstemd door een spreekkoor dat hem 'Hi ha hondelul' noemt. De rochels landen in schakeringen van wit, geel en groen op hem neer. Deelder gaat door en haalt de eindstreep: '... waar het document gelijktijdig arriveert met een gelukstelegram van de paus.'

Stilte.

Slijm zoekt naar een houvast in zijn met brillantine achterovergekamde haar. Druipende klodders ontsieren zijn pak. Maar hij is blijven staan, en kan het niet laten die schare jonge punks nog even toe te bijten: 'Het is bijzonder makkelijk om daar dus anoniem in de massa te gaan schelden en zo. Maar kom dan hier staan en zeg wat door deze microfoon. Hè.' Het 'hè' blijft even hangen. Dan is hij weg. Effe douchen en morgen naar de stomerij.

Wat bezielde hem? Was hij gek? Overmoedig? Bedwelmd door zijn eigen succes na de VPRO-documentaire *Stadsgezicht* uit 1977 die Rotterdam eindelijk weer nationaal elan had gegeven, Rotterdam niet langer neergezet als naar zijn identiteit zoekende nederzetting zonder hart, maar als moderne stad: jachtig, duister, onpersoonlijk, vol heerlijke ongezelligheid en neon-romantiek? Achteraf had hij voor dit publiek natuurlijk veel beter een paar korte gedichten kunnen voordragen. Maar dat deed hij niet. Geen concessies. Jongen



Jules Deelder tijdens Rock Against Religion, Rotterdam, 1979.

*Foto: Rondos archief.*



uit Overschie. 'Je moet je het woord niet laten ontnemen.'

Het was een cruciaal moment in de geschiedenis van de Rotterdamse undergroundcultuur. Dit optreden van Deelder als gangmaker voor bands als Jesus and the Gospelfuckers en het van het lied 'Herman Brood val dood' bekende Ketchup, was een confrontatie tussen twee generaties: de babyboomers en zij die later de 'verloren generatie' zouden worden genoemd. De een spuugde en schold, de ander bleef staan. Rotterdam ten voeten uit, rochelen en van geen wijken weten. De ene partij net zo hard als de ander. *Love and peace* waren aan de havenstad in wederopbouw goeddeels voorbijgegaan.

Het was ook een voorbode van de bewonderenswaardige initiatieven met dansende massa's die Rotterdam kwalificaties opleveren als 'soulstad', 'punkstad', 'gabberstad', 'housestad' en 'hiphopstad' en die keer op keer worden gesmoord in drank en drugs, of die eindigen met vecht- of schietpartijen voordat de scene tot volle bloei kan komen.

Die afwisseling van vallen en opstaan, zonder concessies te doen, wordt misschien wel het best verbeeld door de lotgevallen van Cornelis Bastiaan Vaandrager. Hij debuteerde in 1960 met de betrekkelijk traditionele novelle *Leve Joop Massaker*, waarin de jonge hoofdpersoon nog slechts glimpen opvangt van de wereld van volwassenen en de nieuwe, opwindende tijd die na de jaren vijftig op aanbreeken staat.

Met elk boek dat Vaandrager daarna uitbracht werd zijn werk compromislouder. Hij verzette zich tegen de kunstmatige, verheven literatuur die de norm was en ging op zoek naar een nieuw en vrij soort kunstenaarschap. Hij verwerkte in zijn gedichten invloeden uit journalistiek en reclame; ging een verbinding aan met de beeldende kunststroming Nul/Zero; werkte samen met soulzanger Teddy Treurniet; schreef twee romans met readymades en met collagetechnieken die hem nog verder in de voorhoede van de Nederlandse literatuur brachten; vond na grote persoonlijke problemen nieuwe inspiratie in punk en later hiphop; stierf in isolement en door nog maar weinigen begrepen; maar bleek zijn tijd ver vooruit te zijn geweest en kreeg postuum alsnog veel erkenning. Het vooruitstrevende Rotterdam, dat zichzelf na de verwoestingen van de Tweede Wereldoorlog opnieuw moest uitvinden, was zijn voornaamste inspiratiebron. In dit boek wordt het verhaal van Vaandrager's leven en werk daarom als leidraad genomen.

De nadruk ligt op de literatuur en de muziek die Rotterdam tussen 1960 en nu een smoel gaven en die net als de stad getuigden van een drang naar vernieuwing. Natuurlijk, er was fantastische architectuur en uitstekende beeldende kunst. Maar die waren, afgezien van mensen als Cor Kraat, Bob van Persie en Hans Citroen, toch minder specifiek Rotterdams. Veel beeldend kunstenaars kwamen van buiten, aangetrokken door het stimulerende kunstbeleid waar de gemeente zich in toenemende mate op voor liet staan. Zij voelden verwantschap met die rauwe stad, maar waren er geen product van. De hierna volgende schrijvers en muzikanten wel.

Rotterdam is nog steeds een stad waar je de juiste plaatsen moet weten te vinden om te zien wat er gebeurt op literair en muzikaal gebied. Voordat je het weet zijn die plekken alweer te gronde gericht of ingenomen door andere subculturen en bijbehorende kroegen, *hang-outs* en concertpodia. Daarom wordt elk van de vijf delen in dit boek voorafgegaan door een korte schets van een cruciale ontmoetingsplek waar de belangrijkste schrijvers, muzikanten, inspirators en organisatoren van de betreffende periode zich verzamelden.

Erik Brus en Fred de Vries  
november 2012

## HOOFDSTUK I



## Inleiding – De Fles

Kunstenaarscafé De Fles (voorheen Claridge Bar) zat op de 's Gravendijkwal 138 en werd na de opening in 1957 beheerd door Willem Langstraat, de latere eigenaar van Melief Bender op de Oude Binnenweg. Langstraat was getrouwd met fotomodel Anna Vingerhoets, die gold als een van de gangmakers in De Fles. Het derde teamlid was de vlekkeloos tappende barman Theo van der Vaart.

Niemand weet precies waarom nou juist De Fles *de* plek werd voor de vrijgevochten jeugd eind jaren vijftig. Dat liep gewoon zo. Het café was met zijn 52 vierkante meter vrij klein. Het lag aan de rand van het centrum, in het niet gebombardeerde deel van de stad. Het was er donker en de aankleding was basaal, beetje Frans, met visnetten aan het plafond, rieten matten aan de muur en kaarsen in lege wijnflessen op de tafels. Mogelijk had het succes te maken met het feit dat er verder in de stad, die geobsedeerd was door wederopbouw, bedroevend weinig te beleven viel voor wat destijds 'de botsende jeugd' werd genoemd. In De Fles kon je in elk geval naar moderne jazz luisteren en met gelijkgestemden discussiëren over kunst en het existentialisme. De Fles was allesbehalve burgerlijk. Er kwamen niet alleen kunstenaars en schrijvers, maar ook zeelui en zakenmensen. De meisjes die hier aan de bar zaten waren geen animeerdames maar vrijgevochten meiden die de truttigheid van zich af hadden geschud. In De Fles gebeurde alles wat de God van de jaren vijftig verboden had, ook al zou niemand daar vandaag nog van opkijken: zuipen, zoenen, knokken en waarschijnlijk werden er ook weleens 'verboden sigaretjes' gerookt.

Achter in het boekje van Frans Vogel over het roemruchte café, *'t Staartje van De Fles* (1987), staat een lijst met namen die leest als de incrowd van het Rotterdam van begin jaren zestig: Cor Vaandrager, Jules Deelder, Riekus Waskowsky, Woody van Amen, Cor Kraat, Casper van den Berg, Rob en Roselie Peters, Daan van Golden, Willy van Rooy, Leendert Janzee, Rien Vroegindewij, Jan Oudenaarden en natuurlijk Frans Vogel zelf.

De Fles moest op 8 december 1962 dicht op last van burgemeester en wethouders die zich onder meer hadden gestoord aan 'drankmisbruik' en 'seksuele uitpattingen' die in en rond het café zouden hebben plaatsgevonden. Aanvankelijk gold de sluiting voor vier weken, maar uiteindelijk werd dat omgezet in een permanente sluiting.

Maar de Rotterdamse jeugd en horeca hadden de vrijheid geroken. In 1963 opende Tom Vingerhoets aan de Van der Takstraat op het Noordereiland Café Oom Tom, dat werd gerund door zijn dochter Anna Vingerhoets en daarom in de volksmond bekendstond als 'Café Anna'. Hier kwam de beat- en souljeugd, jongens als Hoeney Chen van The Roadrunner Sect, Fred Sleutelaar van Group 65 en Peter Graute, die later bekend werd als uitbater van de beste Rotterdamse platenzaak ooit, Backstreet Recordshop. In het pand van De Fles opende Tom Vingerhoets niet lang na de sluiting de Miramar, een café dat doorging waar De Fles was opgehouden. Kortom: een voortzetting van liederlijk gedrag van kunstenaars, schrijvers en andere artistiekelingen, zeelui en zakenmannen.

## C.B. Vaandrager I

*Zaterdagochtend is het en verdacht/ dynamies in de stad./ Ik ben vrij./ Om te rijden.* Zo schrijft Cornelis Bastiaan Vaandrager in zijn gedicht 'Met andere ogen' uit 1960. De dynamiek in de stad spoort hem aan op pad te gaan. Dat doet hij, tot een openstaande brug en een stervenslangzaam passerend schip hem afremmen. Voorbijgangers op straat lijken hem vijandig gezind, onttrekken zich aan zijn blikveld. Hij ziet dezelfde stad nu met andere ogen. *Ik bedoel/ dit: ik heb zo mijn waterdichte dagdroom/ en ben serieus onthutst/ door het plotseling kalmeren van mijn pedalen.*

De relatie tussen Vaandrager en zijn woonplaats Rotterdam wordt in dit gedicht kernachtig samengevat. De stad maakt nieuwsgierigheid in hem los, de wil om te ontdekken, op pad te gaan, maar de stad heeft zijn eigen ritme en laat zich nergens toe dwingen: ook niet door een schrijver die, uit liefde voor de stad, zijn geheimen wil blootleggen. Vaandrager is een onderzoeker wiens dromen voortkomen uit een ongewone romantiek. Het stedelijk landschap van wegen, bruggen, flatgebouwen – dat veelal als kil en onpersoonlijk wordt gezien, is juist zijn inspiratiebron.

Anno 1960 heeft Vaandrager, vijfentwintig jaar, een veelbelovende positie als schrijver opgebouwd. Hij is net als zijn boezemvriend Hans Sleutelaar redacteur van het Vlaams-Nederlands literair tijdschrift *Gard Sivik* dat steeds meer aandacht trekt. Hij heeft vernieuwende gedichten en artikelen gepubliceerd in o.a. dat tijdschrift en het *Algemeen Dagblad*. Hij voorziet in zijn levensonderhoud door, net als Sleutelaar, halve dagen te werken op het Rotterdams reclamebureau Labey.

Bovendien verschijnt in 1960 Vaandrager's eerste boek, de novelle *Leve Joop Massaker*. Hij noemt het zelf een sterk autobiografisch portret van zijn jeugd. De twaalfjarige Casper Benjamin Lampe, afkomstig uit het rustige Rotterdam-Zuid, sluit in dit verhaal vriendschap met de veel brutalere Joop Massaker, die in het centrum woont. Door Joop maakt Casper kennis met



C.B. Vaandrager, Hans Verhagen en Hans Sleutelaar, plm. 1960.

*Foto: Egbert Munks.*



het grotestadsleven, wat hem zowel beangstigt als opwindt.

Vaandrager wordt door critici geprezen om zijn trefzekere, laconieke stijl en de vervreemdende, raadselachtige sfeer van de novelle. Er zijn ook beschuldigingen van obsceniteit, vanwege de nogal openhartige beschrijvingen van seks en masturbatie. Met de overwegend goede kritieken, plus behoorlijke verkoopcijfers, is Vaandrager's prozadebuut een succes.

In Rotterdam, waar van een literair klimaat nauwelijks sprake is, begint hij een lokale beroemdheid te worden. Zijn zelfvertrouwen groeit. Zijn eerste literaire successen helpen hem zijn vroegere schuchterheid te overwinnen. Regelmatig gebruik van speed en aanverwante drugs helpt daarbij. Vaandrager en Sleutelaar drukken steeds meer hun stempel op de redactionele koers van *Gard Sivik*. Vaandrager organiseert nachtfesten voor de artistieke scene in Café Pleij aan de Oostzeedijk, waar op de nieuwste jazz wordt gedanst.

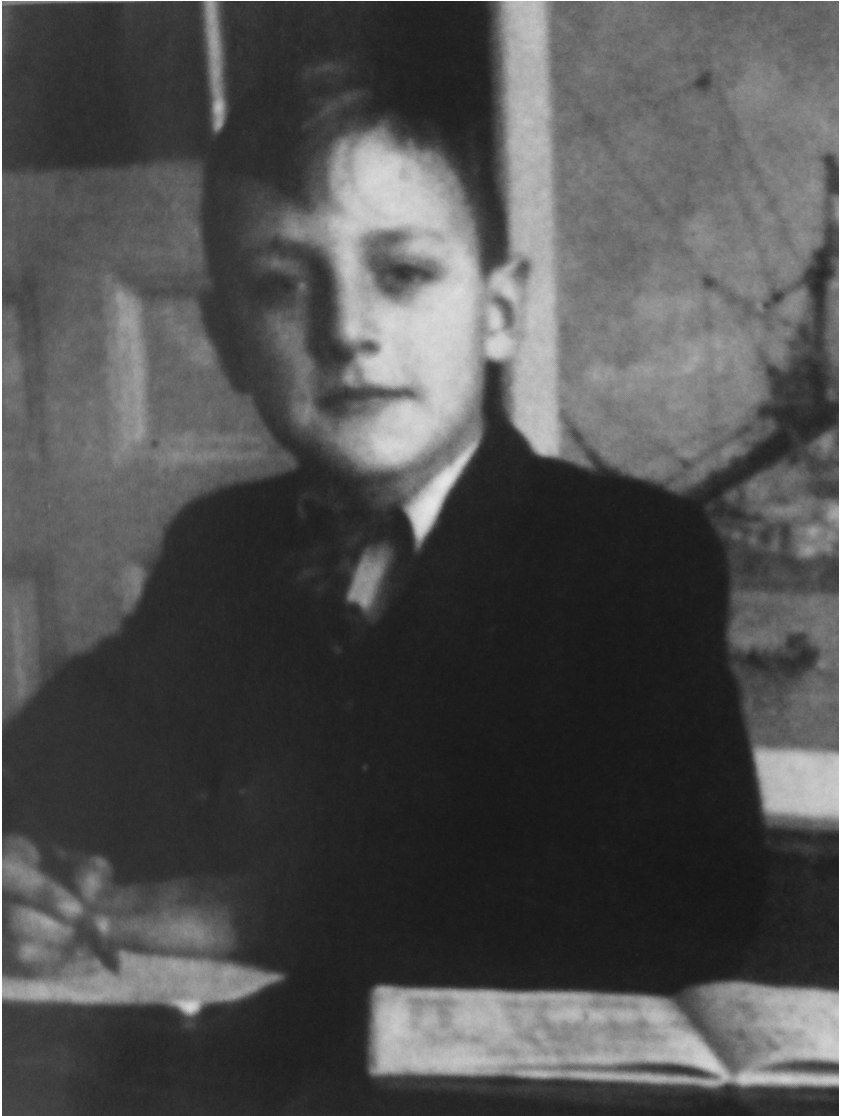
En hij werkt aan gedichten waarin het alledaagse stadsleven centraal staat. Hij wil geen klassieke schrijver en dichter zijn die zich met zijn verheven gevoelens boven de banale werkelijkheid verheft. Rotterdam, de stad die in hoog tempo herrijst na de vernietigingen van de Tweede Wereldoorlog, ziet hij als zijn voornaamste onderwerp. De 'werkstad' zal dat zijn leven lang blijven.

### ***Soberheid***

Cornelis Bastiaan Vaandrager wordt op 26 augustus 1935 geboren in Rotterdam-Zuid. Hij is enig kind van Kees en Jannie Vaandrager. Zijn ouders komen allebei uit een arbeidersbuurt in Zuid; vader uit Charlois, moeder uit Katendrecht. Vader is postbesteller en later chauffeur bij de P.T.T.

Cor, zoals zijn roepnaam luidt, beleeft een rustige jeugd, ondanks de zware economische crisis. Zijn vader heeft in een tijd van massale werkeloosheid tenminste een vast inkomen. Het gezin woont op de Brielselaan, vlak bij de Maashaven. Cors ouders zijn Nederlands-hervormd en ze laten hem betrekkelijk vrij. De oorlogsjaren komt het gezin redelijk goed door. Het Duitse bombardement van mei 1940 dat het centrum van de stad goeddeels platlegt, gaat aan Rotterdam-Zuid vrijwel voorbij. Pas na de Hongerwinter van '44-'45 wordt Cor, sterk vermagerd, tijdelijk bij pleegouders buiten de stad ondergebracht om aan te sterken; de oorlog is dan echter al afgelopen.

Voor de meeste inwoners van Rotterdam, ook voor Cor, blijft het na de oorlog een tijd van soberheid. De gemeente geeft bij de wederopbouw prio-



Cor in de schoolbanken.

riteit aan de haven en het bedrijfsleven herstellen. Het algemeen belang staat voorop, de individuele burger zal zich daarin moeten schikken. Pal na de bevrijding, op 7 mei 1945, laat burgemeester P.J. Oud een proclamatie verspreiden: ‘We gaan tezamen bouwen aan een nieuwe toekomst van onze stad en haar haven. De poort naar de zee gaat weer open. Wij gaan weer varen en handeldrijven, want varen en handeldrijven zijn het leven van onze stad en ons volk. Ik reken daarbij op uw aller medewerking.’

Bruggen en wegen worden hersteld, de zware industrie – metaalfabrieken, raffinaderijen – trekt aan en zorgt voor meer werkgelegenheid. Ook gemeentelijke diensten worden uitgebreid. Toch blijft er grote woningnood en veel mensen leven op de armoedegrens. Pas in 1952 gaat het laatste artikel koffie van de bon. Er wordt wel gemord, er zijn enkele stakingen voor betere arbeidsomstandigheden. De tijdgeest kenmerkt zich voorlopig echter door ijver en plichtsgetrouwheid. De burger in Rotterdam schikt zich naar het grotere belang van de wederopbouw.

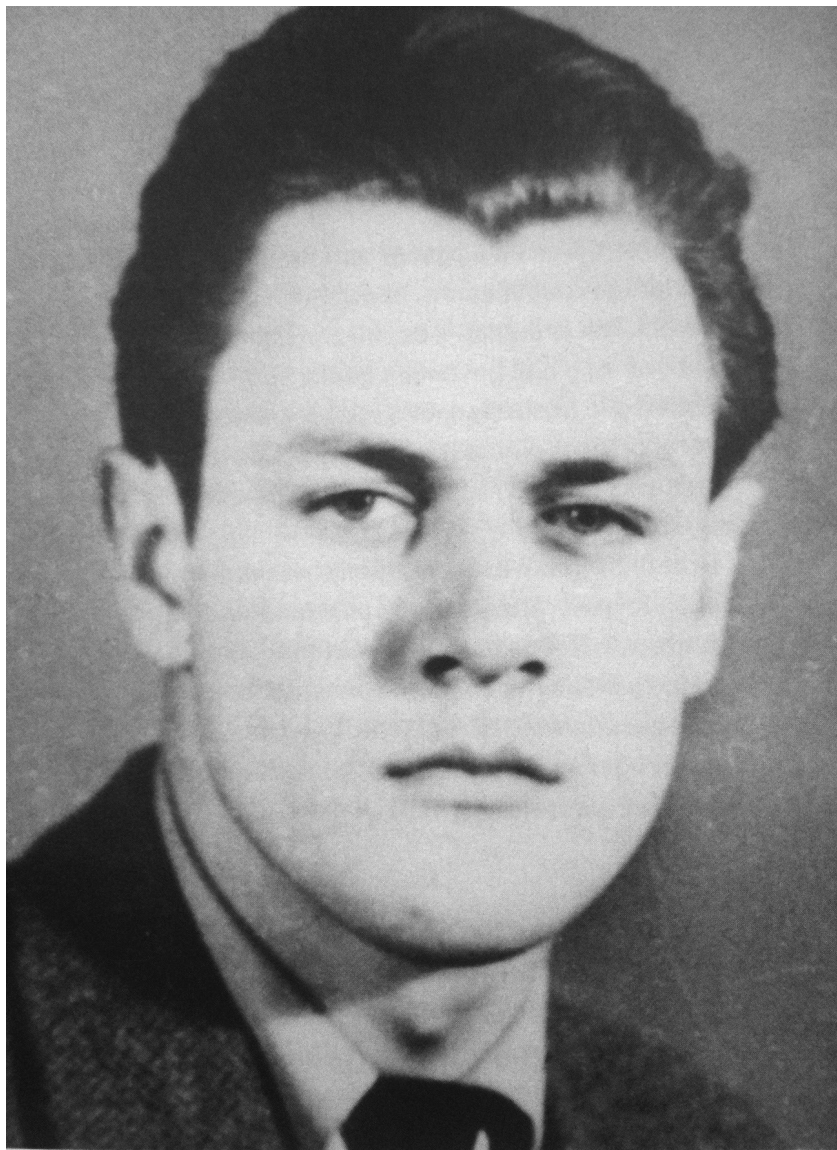
### ***Journalist of detective***

Cor doorloopt met goede cijfers de basisschool vlak bij de Brielselaan. Hij is nogal gesloten van aard, veel vrienden heeft hij niet. Later zal hij zichzelf in zijn boek *De reus van Rotterdam* (1971) zo typeren: ‘een jongetje, onopvallend en onopgemerkt opgroeiend in het naoorlogse Rotterdam’.

Al ligt het niet voor de hand in het arbeidersmilieu waarin Cor opgroeit, zijn ouders laten hem studeren aan de HBS op het Afrikaanderplein – enkele jaren later omgevormd tot Charlois Lyceum. Hij blijkt een zeer goed leerling in talen; wis-, natuur- en scheikunde gaan hem veel moeilijker af. Hij redigeert de schoolkrant, waarvoor hij korte verhalen schrijft en artikelen over films en muziek. In zijn jongensdromen ziet hij zichzelf als journalist of detective: hij wil speuren, de essentie vinden van dingen.

Het lezen van Gerard Reve's roman *De avonden* is een openbaring. Ook literatuur, realiseert Cor zich, is een manier om de werkelijkheid te onderzoeken. Vanaf zijn vijftiende, zestiende is hij een gulzig lezer. Van Homerus bouwt hij een grote verzameling uitgaven en vertalingen op; de manier waarop Homerus het alledaagse met het mysterieuze combineert, spreekt hem aan.

Naast literatuur is Cor geïnteresseerd in de nieuwste jazz, die vanuit Amerika op het Europese vasteland voet aan de grond begint te krijgen. Voor veel



Cor op twintigjarige leeftijd.

jongeren in Nederland draagt jazz, met name de snelle en complexe bebop, vrijheid en spontaniteit uit. Jongeren beginnen jazzfeestjes te organiseren op zolders en in kelders. Cor luistert naar jazz op de radio en schrijft er stukjes over in de schoolkrant. Hij mag ook voor *Het Rotterdams Parool* verslagjes schrijven van lokale feestavonden – zijn eerste journalistieke stappen. Hierdoor begint hij het opkomende jazzy uitgaansleven in de stad te verkennen.

In 1952 treedt op een zondagmiddag in het Rotterdamse Emporium een jazzband op met tenorsaxofonist Hans Sleutelaar. Vaandrager spreekt Sleutelaar na het concert aan en er ontstaat onmiddellijk een band. Beiden zijn zeventien en houden van literatuur en jazz. Sleutelaar is leerling van de Willem de Zwijger HBS te Rotterdam en bestiert er de schoolkrant. Ze publiceren in elkaars schoolblad: Sleutelaar levert gedichten, Vaandrager korte verhalen.

De twee worden boezemvrienden. Ze praten veel over literatuur en hun beider ambitie om schrijver te worden. Vaandrager ziet het schrijverschap als een alternatieve manier van leven. Hij ervaart het milieu waarin hij opgroeit als verstikkend en burgerlijk, hij wil eraan ontsnappen. Vaandrager en Sleutelaar voelen zich op elkaar aangewezen, want een literaire cultuur heeft Rotterdam nauwelijks. Er wonen begin jaren vijftig in de stad slechts twee landelijk bekende schrijvers: Anna Blaman en Alfred Kossmann. Grote literaire uitgeverijen zijn er al helemaal niet. Het artistieke milieu van Nederland is voor het overgrote deel in Amsterdam geconcentreerd.

Cor behaalt zijn eindexamen gymnasium alfa met een tien respectievelijk negen voor zijn Griekse vertalingen (Homerus, Herodotus). De rector adviseert hem verder te studeren, maar Cor wil schrijver worden; bovendien is voor een universitaire opleiding sowieso geen geld. Hij volgt korte tijd de School voor Taal- en Letterkunde in Den Haag, maar hij voelt zich daar niet thuis. Copywriting lijkt hem een zinnigere manier om zich in schrijven te bekwamen. De Nederlandse reclamesector staat dan nog in de kinderschoenen, en veel (beginnende) schrijvers hebben er een bijbaantje. Bovendien staat het jonge vak symbool voor het moderne, zakelijke leven, en dat spreekt Cor aan.

Vaandrager en Sleutelaar komen in contact met auteur en reclameschrijver Ferdinand Langen. Hij helpt hen met een proefopdracht voor Lintas, het officiële reclamebureau van het concern Unilever in Schiedam. Vaandrager en Sleutelaar worden aangenomen. Door reclameteksten te schrijven voor Unilever-producten als margarine en wasmiddelen, leren ze de principes van

het doelgericht schrijven. Het zal een ideale voedingsbodem blijken voor hun literaire teksten en opvattingen.

### *Maandblad voor de nieuwe generatie*

In 1955, als hij een jaar bij Lintas heeft gewerkt, wordt Vaandrager opgeroepen voor militaire dienst. Hij belandt bij het regiment zware luchtdoelartillerie en wordt gelegerd nabij Den Haag. Na een halfjaar schrijft hij een brief naar het ministerie van Oorlog en Marine, waarin hij uitlegt dat het gebrek aan uitdagend werk voor hem letterlijk geestdodend is. Hij vraagt om overplaatsing naar een positie die beter bij zijn aanleg en opleiding past. Een tactiek die werkt: hij wordt uit dienst ontslagen met S-5 (onvoldoende stabiliteit). Daardoor is hij echter, terug in Rotterdam, bij Lintas ook niet meer welkom. Hij gaat zich voorlopig op de literatuur en journalistiek richten.

Al tijdens de dienstdienst hebben Cor en Hans een tijdschrift opgericht, bij gebrek aan een plaatselijk podium voor hun literaire werk. Ad Donker jr., zoon van een Rotterdamse uitgever, neemt de productie op zich. In september 1955 verschijnt de eerste *Proefschrift*, met de ondertitel 'Maandblad van de nieuwe generatie'. De redactie – in totaal zeven personen – beweert in het voorwoord geen literaire revolutie te willen prediken. Belangrijker is een leefwijze die gekenmerkt wordt door openheid van geest, noodzakelijk om een vrije literaire ontwikkeling mogelijk te maken.

Er verschijnen elf uitgaven van *Proefschrift*, en Vaandrager publiceert in bijna elk nummer een verhaal. Het is duidelijk dat hij zijn identiteit als schrijver nog niet gevonden heeft. Sommige verhalen hebben een absurdistische inslag, andere vallen vooral op door plechtstatig taalgebruik. Invloeden van Franz Kafka en het Franse existentialisme zijn merkbaar. *Proefschrift* bevat werk van nog weinig bekende generatiegenoten van de redacteuren, maar ook bekendere auteurs als Hugo Claus en Harry Mulisch publiceren in het tijdschrift. Een groot succes wordt *Proefschrift* niet, maar het helpt het ambitieuze duo contacten te leggen in de literaire wereld.

Cor en Hans zoeken aansluiting bij het Vlaamse tijdschrift *Gard Sivik*, dat in 1955 is opgericht met als doel 'de avant-garde kunst te propageren' en voornamelijk experimentele literatuur bevat. In de latere edities van *Proefschrift* verschijnt werk van de *Gard Sivik*-redacteuren Gust Gils en Paul Snoek. Daarmee is een begin van samenwerking gemaakt.

In september 1956 verschijnt de laatste *Proefschrift*. Vaandrager en Sleute-



laar worden gevraagd toe te treden tot de redactie van *Gard Sivik*. Vanaf *Gard Sivik* nummer 8, 1957, kent het tijdschrift een Nederlands bruggenhoofd op de Essenburgsingel 117a, waar Hans met zijn moeder woont. De redactie spreekt het doel uit ‘een tijdschrift te maken dat zowel Nederlands en Vlaams is en wel zozeer dat deze nationaliteiten enkel toevallig ter sprake komen’.

### ***Wat kun je anders verwachten?***

Vaandrager schrijft regelmatig voor *Gard Sivik* maar begint ook elders te publiceren. In ‘Botsende jeugd in de Maasstad’, een serie van vijf artikelen voor het *Algemeen Dagblad* (juli 1957) signaleert hij de opkomst van een rebelse generatie jongeren in Rotterdam. Zij hangen rond op straat, luisteren naar jazz en rock-’n-roll, organiseren illegale feesten en hebben een vrije seksuele moraal. Hoewel Vaandrager de jongeren niet verheerlijkt, zelfs moraliserend over hen schrijft, maken zijn artikelen bij *AD*-lezers geschokte reacties los.

Vaandrager geeft in ‘Botsende jeugd’ meer blijk van sympathie voor jazz dan voor de rock-’n-roll die sinds enkele jaren een snelle opkomst beleeft onder jongeren. De nieuwste helden zijn Elvis Presley en Bill Haley. Vaandrager associeert rock-’n-roll, de muziek van de ‘nozems’, de vetkuiven, met nihilisme en doelloosheid. Het is de ‘jeugd die naschreeuwt, meisjes fluit en lokt’. Maar, zegt hij ter verdediging van dit gedrag, wat kun je anders verwachten in een onzekere tijd vol dreigingen? De oorlog hebben de jongeren niet bewust meegemaakt, maar zij hebben wel de ontgoocheling ervan geërfd. In de toekomst dreigt de atoombom – de Koude Oorlog is al begonnen – te vallen. Bovendien wordt de jeugd ingeperkt door ‘vrijheidsberovende wetten en verordeningen’. Is het dan zo vreemd dat men in kroegen hangt en met de dag leeft?

Cor past zelf meer bij de zogenaamde artistiekelingen, de intellectuelere tegenhangers van de vetkuiven. De artistiekelingen laten zich inspireren door de bebop van o.a. Charlie Parker, het Franse existentialisme en Amerikaanse filmiconen zoals James Dean en Marlon Brando. Cor leest werk van schrijver Jean-Paul Sartre en filosoof Kierkegaard. Ook verdiept hij zich in de toonaangevende dichters Remco Campert, Hugo Claus, Lucebert, Jan Elburg, Gerrit Kouwenaar. Deze ‘Vijftigers’ leggen de nadruk op spontaniteit en vrije expressie. Zij geloven in de bijzondere emoties van de kunstenaar en hanteren een dichterlijke taal, waartegen Vaandrager zich steeds meer zal afzetten.

De artistiekelingen verzamelen zich in kroegen als Pardoel op de Oude

Binnenweg, De Pijp in de Gaffelstraat en De Fles op de 's Gravendijkwal, vlak bij het eind van de Maastunnel die Cor telkens doorfietst van Rotterdam-Zuid naar de Noordoever, waar het vrijwel allemaal gebeurt. Ook op het tussengelegen schiereiland van Katendrecht, in de befaamde rosse buurt, bevinden zich enkele kroegen voor alternatievelingen en bohemieën.

Een nieuw artistiek klimaat in Rotterdam ontluikt. Cor en Hans leren de jonge kunstenaars Daan van Golden en Woody van Amen kennen, schrijvers en journalisten zoals Frans Vogel en Ruud Kuyper, de filmmaker Jop Pannekoek, en Willy van Rooy die later internationaal bekend zal worden als fotomodel en ontwerper. Cor treft in Pardoel ook de achttienjarige Jan Cremer uit Enschede, die in het vlakbij gelegen Kunstcentrum 't Venster zijn zogenaamde barbaristische schilderijen exposeert en zichzelf 'Kunstvijand nr. 1' noemt. Cor voelt zich aangetrokken tot dergelijke anti-artistieke statements.

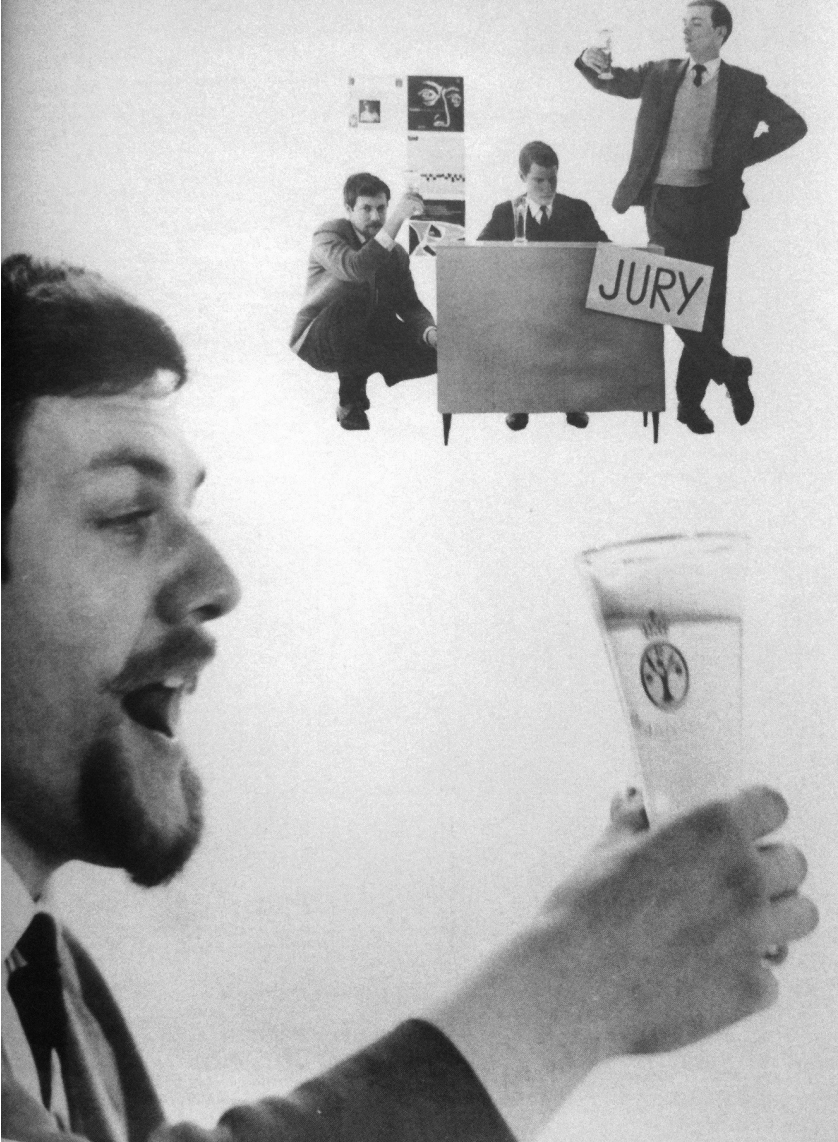
### ***Objectievere poëzie***

Voorjaar 1958 ontmoeten Vaandrager en Sleutelaar de Amsterdamse kunstenaar, dichter en journalist Armando op een tentoonstelling van zijn werk in Dordrecht. Zij kijken op tegen Armando, die zes jaar ouder is en een spraakmakend figuur in de beeldende kunstwereld. Vanuit hun gezamenlijke drang tot vernieuwing in de kunst besluiten ze samen te werken. *Gard Sivik* plaatst gedichten van Armando, hij zal het volgend jaar toetreden tot de redactie.

Onder invloed van de drie Nederlanders begint het tijdschrift te veranderen. Vaandrager publiceert er zijn eerste poëzie. Nummer 12, najaar 1958, bevat zijn beroemd geworden gedicht 'A foggy day in Rotterdam', dat beschouwd kan worden als eerste aankondiging van een nieuwe, objectievere poëzie. Ook de gedichten van Sleutelaar en Armando in *Gard Sivik* worden gekenmerkt door hun koele toon en de afwezigheid van lyriek. Voor het uitspreken van een literaire standpuntbepaling is het echter nog te vroeg.

Naast zijn redacteurschap pakt Vaandrager zijn werk als copywriter weer op. In 1958 woont hij een halfjaar in Amsterdam waar hij werkt bij reclamebureau Prad. Hij denkt dat zijn verblijf in het centrum van de Nederlandse literatuur goed is voor zijn kunstenaarschap, maar hij kan er niet aarden. In Rotterdam, waar hij al enige faam heeft verworven, willen schrijvers en kunstenaars zich graag met hem afficheren. Maar in Amsterdam is het de omgekeerde wereld. Vaandrager is niet iemand met een vlotte babbel die aanpakt bij de juiste personen. Hij wil er wel bij horen, maar op zijn eigen, te-





Cor Vaandrager bij reclamebureau Labey; rechts Hans Sleutelaar.

gendraadse manier. *Ik zei niks/ Ik sloot me aan bij de vorige spreker/ Ik was stug/ Ik wou opvallen*, zal hij in 1962 dichten in 'Cyclus in de verleden tijd'.

Hij keert terug naar Rotterdam en zal er nooit meer vertrekken. Aanvankelijk trekt hij weer in bij zijn ouders op de Brielselaan; die hebben overigens weinig geloof in zijn literaire en journalistiek ambities. Hij zoekt vaak de artistieke scene op in het centrum. Hij krijgt bovendien, net als Sleutelaar, een betrekking bij reclamebureau Labey, gevestigd aan de Coolsingel. Ze werken er allebei halve dagen.

### ***Succesvol debuut***

De zomer van 1959 brengen ze samen door op Ibiza, een populair vakantieoord voor kunstenaars, waar ze herhaaldelijk zullen terugkeren. Vaandrager werkt er aan de novelle *Leve Joop Massaker*, waarvan hij al fragmenten in *Gard Sivik* en *Maatstaf* heeft gepubliceerd. Ze lopen er o.a. Harry Mulisch en Cees Nooteboom tegen het lijf. Intensiever is hun omgang met Simon Vinkenoog, die tot de Vijftigers-groep kan worden gerekend, maar ook voor *Gard Sivik* schrijft.

Ze verblijven op Ibiza enige tijd in hetzelfde huis als Jan Cremer, die op de kunstacademie in Den Haag studeert en daarnaast ook schrijft. Cor en Hans zien potentie in Cremers proza en moedigen hem aan: in 1962 zal Cremer met een kort verhaal debuten in *Gard Sivik*. Twee jaar daarna slaat zijn ta-boedoorbrekende roman *Ik Jan Cremer* in als een bom. Cremer zal later zeggen dat het intellectuele, Nederlandse literaire wereldje hem altijd met afkeer vervulde. Alleen de jongens van *Gard Sivik* kon hij verdragen.

Augustus 1960 verschijnt *Leve Joop Massaker* bij uitgeverij De Arbeiderspers. Het verhaal over de vriendschap tussen Casper Lampe en Joop Massaker telt zestig bladzijden en maakt deel uit van de Boekvink-reeks, 'Literatuur in miniatuur'. Criticus en schrijver Hans Warren spreekt van een debuut met klassieke allure, en *NRC Handelsblad* maakt een vergelijking met Gerard Reves *Werther Nieland*, waarbij Vaandragers novelle als prestatie weinig achterblijft.

Opvallend in *Leve Joop Massaker* zijn de dromerige, raadselachtige passages en de plotselinge overgangen. Ongebruikelijk is ook dat de auteur zich onthoudt van psychologisering of andere verklaringen voor het gedrag van zijn personages. Het boekje raakt binnen een halfjaar uitverkocht. Vaandragers prozadebuut is een succes.